

Hubertus Halbfas

Intézmény – hatalom – evangélium

Egy régi téma új vonatkozásai

I. A jézusi kezdet

Központi formulában minden keresztény egyház olyan hitet vall meg, amelyben Jézus élete nem fordul elő. A hitvallások, ahogyan tanítják és mondják őket, Jézust – keresztire feszítésétől eltekintve – Krisztus-értelmezésekkel helyettesítik; így aztán a Názáreti Jézus, az ő élete és programja nem jelenik meg bennük. Ez a hitvallásokban tatóngó „lyuk” annak köszönhető, hogy Pál apostol kiszorította a történeti Jézust, akivel személyesen nem találkozott, és nyilvánvalóan nem is fáradozott azon, hogy pontos ismereteket szerezzen róla és az ő „Isten országa-üzenetéről”, noha fölkereste Pétert, és tizenöt napig nála maradt (Gal 1,18). Talán azért nem akart függőségbe kerülni a szem- és fültanúktól, mivel súlyt helyezett arra, hogy az „ő” evangéliumát „nem emberektől vette át és tanulta, hanem Jézus Krisztus kinyilatkoztatásából kapta” (Gal 1,12). Mindenesetre Pál átlépett mindazon, ami Jézust mozgatta életében, és amit Jézus tanított. Ha csak „az ő evangéliuma” létezne, akkor Jézusnak még halvány körvonalai sem állnának előttünk: nem ismernénk egyetlen példabeszédét sem, nem lenne Hegyi beszédünk, Miatyánkunk, semmit sem tudnánk Jézus életéről és viselkedéséről.

Jézust az életnek az a rendje érdekelte, amelyet „Isten uralmának” avagy „Isten országának” nevezett: ez nem valami túlvilági valóság, hanem az emberek körében gyakorolt életmód. Jézus beleírta a mindennapi életbe annak isteni rendeltetését. Ezt provokatív, nyílt asztalközösségek gyakorlásával mint tanításának jelképpel és megvalósításával tette konkréttá.

Ha közelebről szemügyre vesszük Jézus tanítását, akkor a lehető legnagyobb általánossággal találkozunk. Szinte egyáltalán nem esik szó zsidókról vagy nem-zsidókról, hanem általában véve emberekről. Példázataiban olyan emberek cselekszenek, akik sem zsidók,

sem nem görögök, semmiféle kiemelt fajt nem testesítenek meg: *egy ember vet magot a földjébe, ültet mustármagot, talál kincset a szántóföldben, keres egy elveszett bárányt, rendez nagy lakomát...; egy férfi hív vendégeket vacsorára, egy férfinak van két fia, egy gazdag férfinak volt egy intézője...; egy nő rejt kovászt a lisztbe, keresi az elveszett drachmát; egy özvegyasszony megy el a bíróhoz... és így tovább.* És ha megnevezhető csoportok tagjairól van szó, például a Temploba fölmenő farizeusról és vámosról, ezek akkor is egyszerűen csak különböző ember-típusokat képviselnek.

Jézus, az elbeszélő és bölcseségtanító számára Isten bele van írva a hétköznapokba. „Ő fölkelte napját jókra és gonoszokra, esőt ad igazaknak és bűnösöknek” (Mt 5,45). Korlátlan általánossággal találkozunk itt is. Mindenütt lehet találkozni olyan emberekkel, akik követik az összes parancsok „foglatát”, és megélik az igaz embertársiasságot, meg olyanokkal, akik megtagadják ezt az elvárás. Még ha Jézus zsidó volt, és saját népéhez szolt is, olyan erkölcsi felfogást képviselt, amely összeköti a zsidókat, a szamaritánusokat és a pogányokat.

Jézus egy alkalommal így foglalta össze a maga hitfelfogását: „*Szeresd az Urat, a te Istenedet, teljes szíveddel, teljes lényeddel és teljes gondolkodásoddal! Ez a legnagyobb és első parancs. A második hasonló hozzá: Szeresd embertársadat, mint önmagadat! Ezen a két parancson függ az egész törvény és a próféták is*” (Mt 22,37-40).

Vagy itt van az irgalmas szamaritánusról szóló történet (Lk 10,25-37). Ez is túllép az ókori kultúra bevett elhatárolódásain. Jézus korában zsidók, rómaiak, szírek és görögök keveredtek az országban – mégis zsidók, rómaiak, szírek és görögök maradtak. Saját népükön belül egymástól távolságot tartva éltek a farizeusok, szadduceusok, esszénusok, szamaritánusok. Az efféle „vi-

lágos viszonyok” biztonságot nyújtottak arra nézve, mit kell tenni, illetve mit kell kerülni. Az erkölcsi felfogás megalapozza az erkölcsi magatartásmódokat egy társadalmi renden belül, stabilizálja azt, és egyúttal elhatárol más csoportoktól.

Jézus most elbeszéli annak az embernek a történetét, aki rablók kezébe esett. A két klerikus, akiktől a leginkább lehetne segítséget várni, „elmegy mellette”. Annál csodálatosabb, hogy pont egy szamaritánus megy bele a dologba, és közben minden elvárható mértéken túllép. Jézus nézőpontjából nincs olyan kategória, amely eleve meghatározza, ki az embertárs a másik számára: sem a törvény vagy a szokás, sem a nyelvi, kulturális vagy népi hovatarozás. – Leginkább a pap és a levita véli tudni, mi az „Isten akarata”. De az a gondolat, hogy Jeruzsálem és Jerikó között, egy útszéli árokban találkozhatnak Isten akaratával, soha nem érintette meg őket. Ezzel szemben Jézustól távol állt, hogy a vallás hagyományos helyeire korlátozza Istent.

Ahogyan Ámosz, Mikeás vagy Izajás esetében, Jézus istenhite is az emberek életkörülményeibe van beleágyazva. Az embertárs válik „Isten helyévé”. Az ebben rejlő igény túllép minden kulturális vagy vallási szétválasztáson. De az a hit, amely túlságosan pontosan akarja tudni, mi igaz, és mi hamis, és az egykor definiáltat állítja szembe azzal, ami még nyitott, talán nagy jellemvonásokkal és fenséggel díszíti „Istenét”, de ezen túlmenően nem találja meg őt a hétköznapi valóságban és a nem várt dolgokban. Ezért „Isten megtalálását” nem ritkán megelőzi az a követelmény, hogy elengedjük a gyermekkor Isteneit, a katekizmus vagy a későbbiekben tanult teológia Isteneit, a százszor szent hagyomány Isteneit, és így szabaddá váljunk valami másra, olyasmire, ami keresztülhúzza saját terveinket és érdekeinket.

Jézus evangéliuma tulajdonképpen nem is tanítás, hanem olyan

életmód, amelyet nem kell érvekkel igazolni, mivel meggyőző ereje önmagában rejlik. Annak a kereszténységnek az igazságát, amely megvalósítja, amit Jézus az Isten országáról mondott, nem kell elhinni, nem kell bizonyítani, sem megvédeni. Ebbe az életmódba belebocsátkozni nem az értelem feláldozását követeli, hanem érzékenységet, embertársiasságot és minden élővel való együttérzést. Az a kereszténység, amely Jézus tanításával szembeülve megtér önmagához, olyan valóság, amelyről önmagának ma még fogalma sincs.

Jézus evangéliuma nincs hatóságok igazgatásának alávetve, hanem a keresztény egyházak határait túllépve utat tör magának. Ez hatott már a francia forradalom „Szabadság, egyenlőség, testvériség” programjában vagy az Emberi Jogok Nyilatkozatában; ez folytatódik az európai államok szociális törvényhozásában, a Nemzetközi Vöröskeresztben vagy olyan szervezetekben, mint az Orvosok határok nélkül vagy a WWF (World Wide Fund for Nature), még ha nem áll is fenn közöttük történelmi oksági összefüggés.

II. A páli értelmezés

Pálnál aztán teljesen eltolódik az „evangélium” szó jelentése. Jézus „Isten országa-üzenetének” helyébe a megfeszített és feltámadott Jézus hirdetése lép. Pál engesztelő áldozatként értelmezi Jézus halálát; képes „kiváltásról”, „megváltásról” vagy „megszabadításról” beszélni, és kijelenteni, hogy „Krisztust, a mi hűsvéti bárányunkat feláldozták”. Ennek értelmében Isten csak Jézus véres áldozati halála által engesztelődött ki a bűnös emberiséggel. Mindenesetre aki egy effajta engesztelési felfogás híve, annak választ kell adnia arra a kérdésre, kicsoda és milyen az az Isten, aki megkövetel és elfogad ilyen engesztelést.

Jézus szerint semmiféle engesztelő halálra nincs szükség ahhoz, hogy az emberek kiengesztelődjenek Istennel. A „tékozló fiú” példabeszédében az apa tárt karokkal fogadja hazatért fiát. A kiengesztelődés előfeltétele mindössze a fiú belátása, hogy hazatér; az apa semmiféle engesztelési teljesítményt nem követel. A Jézus tanítása és élete által bemutatott Istennek semmi köze sincs „áldozati halálhoz” vagy elégtételhez. Az Isten általi elfogadottsághoz a farizeus és a

vámos példabeszédében is elegendő a kérés: „Istenem, légy irgalmas hozzám, bűnöshöz!” Nincs gyóntatószék, nincs feloldozás, nincs kegyelemközvetítés szentségek és egyház által, nincs semmi, amit valamiféle papságnak kellene kizárólagos jogkörrel közvetítenie.

Következésképpen Jézus evangéliuma lényegileg különbözik Pál Jézus-értelmezésétől, amelyben már nem fordul elő Jézus „Isten országa-programja”. A történelmi fejlemények Pál útját folytatták. Jézus gondolkodását az határozta meg, hogy Isten minden egyes ember számára közvetlenül jelen van, Pál viszont Jézus halálát kívánja meg közvetítői teljesítményként, aztán ennek megfelelően átértelmezi Jézus felfogását a közös étkezésről, és alapot ad ahhoz, hogy a további fejlődés folyamán létrejöjjön a mai egyházfelfogás.

Ezért aztán teljesen következetes dolog, hogy az Apostoli Hitvallásból hiányzik a történelmi Názáreti Jézus. Ez a Credo-beli „lyuk” mindmáig folytatódik a teológia rendszerében, és ezt nem is igen érzik hiányosságnak. De ameddig a kereszténység Pál értelmezésében látja Jézust, addig a modern gondolkodás és a páli hit tovább fog távolodni egymástól – és ez fokozódó hitvesztéssel jár.

Pálnál új alaphangot kap az evangélium fogalma. Pál immár „hitbéli engedelmisséget” követel: „Aki más evangéliumot hirdet, mint amit mi hirdettünk nektek, átkozott legyen, még ha mi magunk lennénk vagy egy mennyei angyal lenne is az. Amit mondtam, még egyszer megmondom: Aki más evangéliumot hirdet nektek, mint amit elfogadtatok, átkozott legyen” (Gal 1,8-9)! Már a 2. Tesszaloniki levél ennek az üzenetnek az elfogadásától vagy elvetésétől teszi függővé, hogy milyen sors vár az emberre az ítéleten: „Akkor [Isten] megbünteti majd azokat, akik Istent nem ismernek és Urunk Jézus Krisztus evangéliumának nem engedelmeskednek. Ezek örök kárhozattal lakolnak: távol kell lenniük az Úr színétől és fölséges hatalmától azon a napon, amikor eljön, hogy szentjei között ünnepeljük őt, és megcsodálják őt mindazok körében, akik elfogadták a hitet” (2Tessz 1,8-10a). Jézus evangéliuma még korlátozások nélküli örömműzenet volt, most azonban megjelenik az a fenyegető felhang, amely a későbbiekben egyre inkább megerősödik.

Aki azonban „hitbéli engedelmisséget” követel, az mások ellenőrzésére épít, és ezzel a dolgok olyan alakulását mozdítja elő, amely fokozott fenyegetéssel felel minden eltérésre. Már az apostoli kor peremén megjelenik az a jelszó, hogy az eretneket kerülni kell – függetlenül attól, hogy etikai vagy dogmatikai problémákat támaszt-e –, még csak köszönteni sem szabad őt, és ki kell taszítani a közösségből (ld. 2Jn 7-11). Itt kezdődik az egyház inkvizíciós gyakorlata, amelynek történelmi kibontakozása közismert.

Ezzel szemben az az igazság, amelyre Jézus hív, nem teológiai, nem kísérleti vagy tudományos igazság, nem tapasztalati, logikai vagy metafizikai állítás, hanem minden kort túlélő igény – a szeretet igazsága.

III. A konstantini fordulat

A római birodalomban azután egy vallási igényekkel fellépő világrenddel szemben kellett helytállnia a fiatal kereszténységnek. Ez kompatibilis szervezeti struktúrákhoz vezetett, és Konstantin császár értett ahhoz, hogy ezeket végül felhasználja. Elfogadta a kereszténységet, amely attól kezdve államhordozó elemként fejlődött tovább. Az erre alkalmas níceai krisztológiából azonban teljesen hiányzik Isten országának emlékezete, ami ezt a krisztológiát stratégiaileg hasznossá, de eredetében eretnekké tette. Amint végül Theodosius császár idején ez az Isten országától megfosztott vallás egyedüli államvallássá vált, a továbbiakban a trónon ülő Krisztus igazolta a politikai uralmat. A vándortanító Názáreti Jézus eltűnt a fenségesen uralkodó Krisztus mögött, akinek a típusában mindekelőtt az isteni tulajdonságok az érdekesek. Csakhogy Jézus nem arra szólított fel, hogy hellenista tant alakítsunk ki róla, hanem arra, hogy népének prófétai hagyományát követve támaszai legyünk a szegényeknek és gyámoltalanoknak, és ebben ismerjük fel Isten akaratát.

Az imént vázolt paradigmaváltás, az ún. konstantini fordulat a legnagyobb váltás a kereszténység történetében. Ha a kereszténység melletti döntés idáig hátrányokkal, értetlenséggel, fenyegetettséggel, elnyomással, üldözéssel, sőt halálbüntetéssel járt együtt, akkor ez a státus most már a közéleti karrier előfeltétele. Ha az egyházközösségekben eddig nem nézték szívesen a

keresztények katonáskodását, sőt kezdetben szigorúan kárhoztatták azt, az egyház most államhordozóvá, tehát a katonai morál dolgában is illetékessé válik. Ha a papok 313-ig különleges veszélynek voltak kitéve, most fizetett állami hivatalnokká válnak, és a válogatott kiváltságokat élvező osztály tagjai lesznek. A konstantini fordulat a kereszténység olyan kibontakozását indította el, amely kölcsönhatást hozott létre a vallás és a politika, a császárkultusz és az istenkép, a kereszténység és a társadalom között. Az ebből fakadó, hosszú távú átalakulások a következők:

1. A kereszténység immár államvallásként és államkultuszként jelent meg a Római Birodalomban. Az egyház kezdett a birodalom modellje szerint átalakulni. Ez következményekkel járt a hit értelmezésére vonatkozóan is: a császárról alkotott kép vált a kultusz képének mintázatává, s az Imperátor határozta meg a Pantokrátor képét, aki hamarosan nagyhatalmúan nézett le a gyülekezetre a bazilikák apszisairól.

2. A „religio licita” [„engedélyezett vallás”] Konstantin által adományozott státusa csupán a kezdet jogi legitimációs formulája volt. Ténylegesen rögtön bekövetkezett a kereszténység kiváltságossá tétele a

római vallási hagyományokkal szemben. Amikor I. Theodosius császár végül kizárólagos államvallásnak ismerte el a kereszténységet, akkor „kötelezően és az állami jogrendszer által kikényszerítve minden állampolgár egyúttal keresztény is lett. Az ‘ember egyenlő keresztény’ azonosítást állami oldalról hajtják végre, figyelmen kívül hagyva azt a tény, hogy az evangéliumok nem ismerték a közös kultusznak ezt – a minden ókori birodalomban megszokott – állami kényszerét, épp ellenkezőleg, az örömhír elfogadása ott a ‘kevesek’ ügyeként jelent meg, ráadásul azzal a kilátással, hogy e kevesek ‘bárányokként farkasok közé kerülnek’” (Albert Mírgeler). E folyamat révén most már intézményesen létrehozott magatartássá vált az intolerancia, amit eleinte mindenekelőtt a zsidók érezték a bőrükön, a rájuk szabott külön törvények, illetve a túlkapások révén.

3. Az egyház ezzel császári egyházzá vált. Már a megkereszteltetlen Konstantin „az egyház külső ügyeiben illetékes püspökének” nevezte magát, és elnökölt a 325-ös nicei Ökumenikus Zsinaton, amelynek határozatait jogi erővel ruházta fel. Lehetséges hogy az isteni Krisztust mindig is csak a „sol invictus”

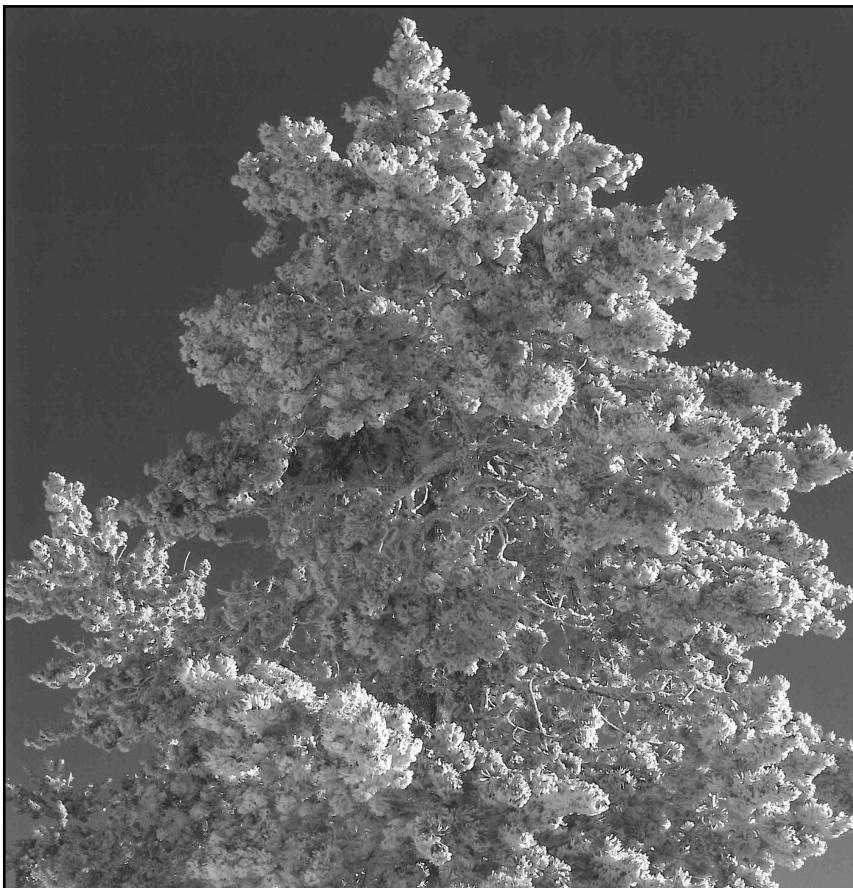
[„Legyőzhetetlen Nap”] modellje szerint látta, afféle napistenként, akinek képmása és földi képviselője öbenne magában jelent meg. Ezáltal döntően uralmi távlatba helyezte az Istenről alkotott felfogást, távol mindattól a közvetlenségtől és bizalmasságtól, amelyet Jézus az „Abba/Atya” megszólítással közvetített. Az egyház intézményes alakja és eredete között fennálló különbség, amelyet nem lehet túlbecsülni, egyre nagyobbá vált. Ennek egyik következménye a nyugati uralkodók „Isten kegyelméből való” uralkodása lett. A konstantini fordulat utáni új struktúrák lényeges okaivá váltak annak, hogy a hangsúly eltolódott a testvériességről a hivatali tekintélyre, a felszabadult szeretetről a bűntől és a kárhoztatótól való félelemre.

4. A krisztológiát most mindegyik uralkodás gondolatkörében művelték, mégpedig azzal, hogy az „isteni Urat” szembeállították a „császár úrral”. Ettől fogva Krisztusnak már szinte kizárólag csak isteni mivolta volt érdeke, teljesen célirányosan elgondolva, hiszen „szerepe immár az uralom lehető legnagyobb mértékű istenítése” lett (Mírgeler), úgyhogy mindaz, ami összefüggésben állt az uralommal, immár a szentségbe merítve jelent meg. Innen ered Krisztus emberségének megrövidítése, istenségének egyidejű túlhangsúlyozása mellett.

5. Az egyház hierarchizálódása ugyancsak fölerősödött. Minden egyházi hivatal részesült az uralmi tekintélyből. A klérus 313-ig mindenekelőtt a keresztény népet képviselte az üldözött állam szemében, most viszont – az állami hierarchiával analóg módon – a papokat szembeállították a néppel.

Néhány történész úgy véli, hogy a konstantini fordulattal együtt járó paradigmaváltás nélkül a kereszténységnek nem lett volna jövője. Ezt a kérdést aligha lehet eldönteni. De nem is arról van szó, hogy más történelmi folyamatot kívánjunk, hanem arról, hogy kritikus visszatekintéssel elemezzük e fordulatnak a jelenre ható következményeit, amikor is nyilvánvalóan ott tartunk, hogy végérvényesen kilépünk ebből a paradigmatból.

Visszatekintve a konstantini fordulat olyan eseménynek bizonyult, amelynek különféle következményei túlterhelték az egyházat. Az egyházi hivatalviselők és a teológusok spirituális téren nem tudtak megbirkózni

a társadalmi felemelkedéssel és a hatalom hirtelen megnövekedésével; az ehhez szükséges lelki tulajdonságok éppúgy hiányoztak belőlük, mint az a kritikus képesség, hogy ellenálljanak az uralkodás kísértésének. Azáltal, hogy a birodalom népessége számára (I. Theodosius 380. február 28-i vallási törvénye nyomán) kötelezővé vált a Níceai Hitvallás, az eretnekek az állam ellenségeivé váltak.

„Hogy a kereszténység császári támogatás nélkül is uralkodó vallássá vált volna-e, nehéz megmondani, de szabad kétségbe vonni. A Julianus császár által elképzelt napkultusz tágas ernyője alatt a pogányság még sokáig életképes lett volna. Alighanem inkább I. és II. Theodosius erőszakos tilalmi vetetek véget a régi vallásnak, mint követőinek kihalása” (Marion Giebel).

Összességében az egyház többé sosem volt képes kiheverni azt a behatást, amelyet a konstantini fordulat alapvető változásai miatt szenvedett el, és sosem tudta a jézusi eredet szellemében feldolgozni a végbement hatalmi változásokat. Az erre irányuló szórványos kezdeményezések, amelyek újból és újból fölbukkantak, és amelyek ma fokozottan jelentkeznek, megerősítik ezt az egyház egészére és annak hierarchikus képviselőire vonatkozó ítéletet.

IV. A tekintélyi igazság

„Az igazsággal kapcsolatos, jellegzetes ethosz radikalitása, ami előfeltétele az eretnesség egészen sajátos értelmezésének, csak a kereszténységben található meg, és ennél fogva az eretnesség tulajdonképpeni lényege csak itt létezik”, állapítja meg Karl Rahner. A kereszténység kezdettől fogva ténylegesen azáltal különült el kulturális környezetétől, hogy kinyilatkoztatásból eredeztette a maga igazságát, továbbá ebből következően azáltal, hogy „tekintélyi módon alapozta meg, őrizte meg és mutatta be ezt az igazságot, illetve kemény büntetést szabott ki az ily módon kétségbevonhatatlannak tekintett igazság bármiféle megsértésére”.

Jóllehet a kereszténység ugyanarra a bibliai hagyományra épül, mint a zsidóság, az igazsághoz fűződő viszonyát illetően a két hagyományág összehasonlíthatatlanul idegen maradt egymástól. A zsidóság nem ismert sem dogmákat, sem

kifejezett hitvallásokat, sem olyan tekintélyi jellegű tanítói hatóságot, amely a hit megfogalmazása fölött örökös volt. Kizárólag a hit és az istentelenség, illetve bálványimádás közti különbségtétel jellemezte. Ezzel ellentétben a kereszténység igen hamar szilárd „didakhé”-ként [„tanításként”] jelent meg (Róm 6,17; 16,17; Fil 4,9), amelynek fokozódó kibontása a nézetek folyamatos szétválásához és egyre erősödő konfliktusokhoz vezetett.

1. Noha a korai egyházatyák még sikraszállnak a mellett, hogy meg kell tűrni a másként gondolkodó keresztényeket, de már találkozunk – olykor egy és ugyanazon szerzőnél is – olyan gondolati játékokkal és fenyegetésekkel, amelyek megalapozzák az elnyomó/megtorló eljárás lehetőségét: „Amikor a testi körülmetélés még szokásban volt, az ilyen bűnösöket karddal ölték meg; most azonban, mivel Isten hűséges szolgálói körében szellemi körülmetélés kezdődött meg, szellemi karddal ölik meg a gőgösöket és önfejüket, kitaszítván őket az egyházból” (Cyprianus, +258, 4. levél Pomponiuszhoz, 4. rész). Ezzel a felfogással kapcsolatban már csak a megváltozott politikai feltételeket kell elképzelnünk, és máris láthatjuk, hogyan szabadul ki a szellem a palackból.

2. A konstantini fordulat e tekintetben is meghozta az erőszakalkalmazást. A Diocletianus által a keresztények ellen elrendelt elnyomási fajtákat most könnyűszerrel alkalmazni lehetett a zsidókra és az ellenálló „pogányokra”. A misszió és az oktatás évszázadokra menően olyan uralmi céllá vált, amely nem utolsósorban a birodalmi érdekpolitikának engedelmességet. *Lactantius* (kb. 250 – kb. 320) még ennek az új korszaknak a küszöbén, hamarosan a konstantini irányváltás után elkezdett „az üldözők halálnemeiről” írni, „hogy mindazok, akik távol álltak az események színterétől vagy akik majd később jönnek világra, megtudják, hogy neve elisméréseinek kiirtásával és megsemmisítésével a magasságbeli Isten miképpen mutatta meg hatalmát és fenségét”. 346/348 körül pedig *Firmicius Maternus* pogányok elleni, Konstantius és Konstans császárnak címzett vádirata azt támasztja alá példákkal, hogy mostantól hogyan kell föllépni a „pogányok” ellen: „Vegyétek el, vegyétek el bátran, legszentebb császárok, a

pogány templomok díszzeit! Táplálják csak ezek a bálványok a pénzverdék tüzét vagy az ércbányák olvasztóinak lángját! Minden fogadalmi ajándékot használjatok saját javatokra, és tegyétek azokat tulajdonotokká! A pogány templomok megsemmisítése után Isten erejéből még magasabbra hághattok...”, hogy azután 5Móz 13,6-10-re hivatkozva így oktassa a felsőbbiséget: „Isten minden módon üldözi a bálványimádás gaztettét...: Sem a gyermek, sem a testvér kíméletét nem parancsolja meg, sőt még a szeretett feleség testébe is belemártja a bosszú kardját”.

3. A leírt problémamezők nyoma mélyen belevésődött az egyházon belüli gondolkodásmódba és viselkedésbe. Ha meg akarjuk törni ezeknek az ígézetét, akkor ez csak a megismerés azon lépéseinek során lehetséges, amelyeket *Sigmund Freud* így jellemezett: „emlékezés, ismétlés, feldolgozás”. Az egyszeri visszaemlékezésben nincs elég erő az új magatartás megalapozásához. Ezért az ösztönös tagadási és elfojtási mechanizmusok legyőzéséhez elengedhetetlen a belső viták megismétlése, az érzelmi részvétel és a racionális elemzés. Ha a pszichoanalitikus rámutat, hogy csak az a beteg, aki jobban szenved a tüneteitől, mint amekkora nyereséget jelent neki az elfojtás, csak az kész saját tudati cenzúrájának lazítására annak érdekében, hogy az elfogadott emlékezésből átlépjen az új önrétekezésbe – akkor ez azt jelenti, hogy az egyház számára is ez az előfeltétele egy új paradigma létrejöttének.

A probléma itt megnevezett vonatkozásai természetesen teljes mértékben eltekintenek attól az alapvető filozófiai és teológiai problematikától, amelybe az Istenről való beszéd ma belekerült, és amelynek, „tekintettel a keresztényegyházi gyakorlatra, semmi esélye sincs arra”, hogy az embereknek „közvetíteni” lehessen. Mivel azonban ez a problematika spekulatív szempontból mégis szükségszerű, ennek „az lenne a következménye, hogy az egész teológiát már csak az antinihilista remény ontológián túli, és ennyiben költői metaforanyelveként lehetne felfogni” (H. R. Schlette). Hogy ezen a nyomon haladva hogyan lehetne helyesbíteni, és ugyanakkor nyelvi síkon bemutatni a keresztény örökséget, az mindmáig megoldatlan probléma.

Forrás: imprimatur, 2015/4